

ТЕМА. СОЦІОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

План:

1. *Поняття особистості. Особливості соціологічного аналізу особистості.*
2. *Соціалізація особистості: сутність, агенти, етапи.*
3. *Соціальний статус і соціальні ролі особистості.*

1. Поняття особистості. Особливості соціологічного аналізу особистості

Особистість — цілісна сукупність соціальних властивостей людини, що формується та видозмінюється протягом усього життя у результаті активної взаємодії із соціальним середовищем.

Формування особистості є результатом включеності людини до існуючої системи соціальних відносин шляхом засвоєння нею соціальних функцій, а також усвідомлення своєї приналежності до соціуму.

Поняттям "індивід" позначається людина як окремий представник людського роду. Він є основою формування особистості. Тобто особистість є результатом розвитку індивіда, найбільш повним втіленням його людських властивостей.

Соціальні властивості особистості є проявом у її поведінці та діяльності соціальних відносин — політичних, економічних, сімейних тощо. Проте кожна людина по-різному відбиває ці відносини. Вони ніби проходять крізь фільтри індивідуальності, утворюючи неповторний синтез соціального та індивідуального.

Отже, кожна особистість є унікальною, неповторною і саме у цьому виявляється її самоцінність, її право на суспільне визнання, шанування гідності.

Особистість — це людина як носій певних неповторних якостей.

Індивід — один з представників людського роду, окрема людина.

Людина — узагальнюючий образ людського роду в цілому.

Якщо індивід повторює риси всіх інших людей, то особистість завжди оригінальна, оскільки тут маються на увазі тільки ті якості, які притаманні даній людині. Звідси, кожна людина, з одного боку, — індивід (один із роду людей), а з іншого — особистість (людина, яка має свою індивідуальність). І якщо поняття "людина" та "індивід" об'єднують всіх людей, то особистість відрізняє їх один від одного.

Індивідуальність — це успадковані й набуті, особливі й специфічні якості (природні, фізіологічні, психологічні, соціальні і т. п.), які відрізняють одну людину від інших. у понятті особа розкриваються предметні ознаки індивідуальності щодо окремих соціальних об'єктів — груп, інститутів, організацій тощо, соціальна роль, яку відіграють окремі соціальні верстви у життєдіяльності суспільства якщо поняття "особистість" вживається стосовно кожної людини, то поняття "особа" соціальну сутність людини конкретизує узагальнено.

Сучасні досягнення наук про людину, передусім — фізіології, психології соціології, накопичені ними конкретні наукові результати дозволяють виділити у сукупності властивостей людини певні рівні структури особистості:

- *перший рівень — це генетично обумовлені, успадковані компоненти структури особистості, психофізіологічні задатки;*
- *другий рівень — індивідуально-психологічні властивості, що формуються на основі генетично обумовлених;*
- *третій рівень — соціально значущі компоненти, ті властивості, які формуються під впливом соціальних зв'язків та відносин, в процесі діяльності людини.*

Спрощені уявлення про однозначну генетичну чи соціальну обумовленість формування особистості не підтверджуються сучасною наукою. Людина від народження має не тільки певні передумови для розвитку вищих психічних властивостей — інтелекту, мислення, мовлення, але й схильності до певних типів поведінки, видів діяльності. Однак без відповідного соціального середовища, навчання і виховання закладені природою потенції людини не трансформуються в реальні її властивості. Структуру особистості слід розуміти як складну єдність двох взаємопов'язаних структур — психофізіологічної та соціальної, ця єдність є відносно стійкою, забезпечує цілісність особистості, її самоусвідомлення.

Особистість є предметом вивчення багатьох наук, філософія розглядає особистість як суб'єкт творчості, здатний пізнавати і змінювати себе та оточення. Психологія вивчає особистість як комплекс психічних властивостей, станів та процесів, акцентуючи увагу на індивідуальних відмінностях людей.

Соціологія ж прагне виявити в особистості соціально-типове, з'ясувати зміст і особливості формування особистості і розвиток її потреб у нерозривному зв'язку з функціонуванням і розвитком соціальних груп та спільнот. А вона акцентує увагу на вивченні закономірностей зв'язків особистості і суспільства, особистості і групи, регуляції і саморегуляції соціальної поведінки. Іншими словами, соціологічний аналіз особистості — це погляд на її духовний і життєвий шлях через призму способу мислення та способу життя конкретного суспільства та його складових соціальних груп.

2. Соціалізація особистості: сутність, агенти, етапи

Будь-яке суспільство витрачає багато зусиль для того, аби його члени успішно засвоювали культурні надбання норми, цінності, ідеї, соціальний досвід, використовуючи для цього систему освіти, виховання різноманітні засоби підтримки культурних стандартів життєдіяльності.

*Складний і тривалий процес включення індивіда до системи соціальних зв'язків та відносин, його активної взаємодії з оточенням, у результаті якої він засвоює зразки поведінки, соціальні норми і цінності, необхідні для його успішної життєдіяльності у даному суспільстві, називається **соціалізацією**.*

Агенти соціалізації — це люди та установи, діючі соціальні суб'єкти, за допомогою яких людина соціалізується завдяки процесам навчання, комунікації, прилучення до культури.

Першим у житті агентом соціалізації є сім'я, де відбувається рання соціалізація. Результати батьківського виховання у значній мірі визначають особистість, її подальше суспільне життя. Чимале значення має також взаємодія з однолітками як засіб формування відповідальної, самостійної, принципової, здатної до співпраці особистості. Від результатів цієї взаємодії залежить вміння у подальшому оптимально вибудовувати взаємини з оточенням.

Процес соціалізації не завершується в дитинстві, а продовжується протягом усього життя, оскільки людина повинна постійно опановувати нові ролі, виконувати нові функції. Зміна умов життєдіяльності викликає необхідність виробляти додаткові вміння та навички, засвоювати нові ефективні зразки поведінки.

*Соціалізація, що відбувається у дитинстві, називається **первинною соціалізацією**, подальший процес засвоєння нових ролей, цінностей, знань, досвіду на кожному життєвому етапі, називається **вторинною соціалізацією**.*

На певних стадіях життя людини роль агентів соціалізації виконують:

- дошкільні установи,
- неформальні організації,
- навчальні заклади,
- армія,
- трудовий колектив.

Деякі інститути соціалізації здійснюють вплив на формування особистості протягом усього життя. Це — засоби масової інформації, громадська думка. Схвалення оточення, референтної групи необхідне людині для успішної соціалізації.

Соціалізація не є одностороннім впливом оточення на особистість, наукові дослідження процесу соціалізації (Ж. Паже, Дж. Мід) виявили активну роль індивіда в процесі засвоєння соціального досвіду.

Соціальна психологія процес соціалізації індивіда розділяє на два етапи: соціальну адаптацію та інтеріоризацію.

Соціальна адаптація — це процес пристосування індивіда до умов життєдіяльності, до рольових функцій та норм поведінки, до форм соціальної взаємодії, що склалися у спільноті, до якої інтегрується індивід.

Інтеріоризація — процес включення соціальних норм і цінностей до внутрішнього світу людини, тобто заміни зовнішніх санкцій самоконтролем. Можна вважати, що на цьому етапі кількісне накопичення прийнятих індивідом норм, засвоєних ним цінностей переходить у нову якість, що виявляється у зміні поведінки людини під впливом змін у структурі особистості. Інтеріоризація є свідченням успішної соціальної адаптації індивіда. Показниками неуспішної адаптації є незадоволеність людини соціальним середовищем, до якого вона інтегрується, бажання вийти за його межі, а також її поведінка, що відхиляється від норм, вимог даного середовища.

3. Соціальний статус і соціальні ролі особистості

Ми живемо у стратифікованому суспільстві, тобто у суспільстві, де має місце соціальна нерівність. Окремі члени суспільства і соціальні групи різняться між собою за рівнем багатства й доходів, обсягом владних повноважень і доступом до політичної влади, за рівнем освіченості і престижністю професії, і завдяки цьому — вони займають неоднакове місце у соціальній ієрархії. Розрізняють статуси соціальний і особистий. **Соціальний статус** — це становище індивіда (або групи людей) у системі соціальних зв'язків і відносин, що обумовлюється її приналежністю до певної соціальної спільноти та визначає сукупність її прав та обов'язків.

Статус людини формується різноманітними ознаками, серед яких є ті, які успадковуються — стать, етнічна приналежність, соціальне походження, а також ті, які людина здобуває завдяки власним зусиллям — освіта, професія, доходи тощо. Будь-яку людину можна охарактеризувати за допомогою певного статусного набору — це сукупність усіх статусів, що має дана людина. Але її положення у суспільстві визначає, так званий, головний статус.

Якщо соціальний статус визначає місце індивіда в суспільстві, то — особистий його позицію в середовищі безпосередньо до оточуючих його людей.

Особистий статус — це становище людини в малій (первинній) групі, що обумовлюється тим, як ставляться до нього оточуючі.

Головним є статус, який визначає стиль життя людини, коло її спілкування, манеру вдягатися тощо.

Соціальний статус		Особистий статус
Становище індивіда в суспільстві відповідно з його статтю, віком, походженням, освітою, власністю, сімейним станом тощо.		Становище індивіда в малій групі (сім'я, частина навчального або трудового колективу тощо), яке визначається ставленням до нього оточуючих людей
Приписаний (вроджений)	Здобутий (досягнутий)	
Отриманий незалежно від бажання, зусиль, волі самого індивіда. <i>Наприклад, стать, національність, раса, успадкований титул тощо.</i>	Отриманий завдяки волі і зусиллям самого індивіда. <i>Наприклад, освіта, кваліфікація, посада, почесне звання тощо.</i>	

У соціології використовуються також поняття *соціальна позиція* та *соціальний престиж* (франц. prestige — авторитет, престиж). Поняття "соціальна

позиція" відображає усвідомлення особистістю своєї належності до певної спільноти, інтереси і цінності якої людина розцінює як свої власні та прагне реалізувати їх у своїй діяльності. Важливо розуміти, що люди, які об'єктивно за своїм походженням або належністю є членами однієї спільноти, можуть ототожнювати себе з іншою, свідомо відстоювати її інтереси. Самосвідомість людини як суб'єктивний чинник формування її соціальної позиції, як правило, відбиває складну сукупність соціальних зв'язків і відносин, складність соціальної структури суспільства.

Відповідно до пануючої у суспільстві системи цінностей, суспільна свідомість порівнює окремі соціальні групи, належних до них людей за статусними ознаками та вибудовує їх ієрархію.

Співвідносна оцінка, яку дає суспільство статусу особи або соціальної групи, називається *соціальним престижем*. Соціальний престиж тісно пов'язаний у суспільній свідомості із престижем професії. Останній є відображенням у суспільній свідомості відносної цінності різних видів діяльності, професій з огляду на відповідні їм рівень оплати, складність праці, рівень відповідальності виконавця, необхідний рівень фахової освіти. Оцінки престижності є дієвим регулятором поведінки членів суспільства, вони у значній мірі визначають структуру професійної зайнятості, різні види соціальної мобільності, перебіг інших процесів у суспільстві.

В емпіричних соціологічних дослідженнях престижність позиції визначається за допомогою таких індикаторів, як рівень освіти, престиж професії та рівень доходів (добробуту). Визначений на основі досліджень інтегральний показник називають соціально-економічним індексом позиції (узагальненим статусом).

Інтеграція особистості до соціального середовища забезпечується не лише шляхом обіймання статусної позиції, а й засвоєнням особистістю відповідних соціальних ролей. Виконуючи соціальні ролі, людина безпосередньо включається у життєдіяльність різноманітних соціальних груп.

У сучасному суспільстві кожна людина виконує низку ролей, скажімо, студента, громадянина держави, сина, члена спортивної команди, клієнта, покупця та інші. Уся сукупність соціальних ролей, що виконується однією особистістю, називається *рольовим набором*. Людина не є абсолютно вільною у виборі та виконанні ролей. Набір ролей визначається її соціальним положенням у конкретній соціальній структурі — демографічній, сімейно-родовій, економічній, професійній, політичній тощо.

Соціальні ролі — це певні способи дій, поведінки індивіда (або групи), які відповідають прийнятим у суспільстві нормам та здійснюються залежно від соціального статусу. Якщо сам статус визначає позицію людини в суспільстві (учень, студент, військовий, дружина), то соціальна роль — функція, яка виконується нею в даній позиції. Функції (рольові дії) в кожному суспільстві визначаються загальноприйнятими в ньому нормами і часто закріплюються в різних документах (законах, правилах, інструкціях, статутах і т. п.).

Вимоги оточення (у вигляді приписів, побажань, очікувань) щодо виконання певних соціальних ролей втілюються у конкретні *соціальні норми* (норма — правило, взірець, керівний початок).

Соціальні норми — сукупність, зобов'язуючих принципів, правил, еталонів вимог, встановлених суспільством, соціальними спільнотами чи уповноваженими суб'єктами для регулювання соціальних відносин, діяльності і поведінки соціальних суб'єктів на всіх рівнях і у всіх сферах людської життєдіяльності.

Для забезпечення належного виконання вимог створюється **система соціальних санкцій** позитивного і негативного характеру. Санкції існують тому, що далеко не всі члени суспільства належним чином виконують свої ролі. Головне призначення санкцій — привести поведінку людини у відповідність до соціальної норми, застерегти людину від порушень.

Сутність та різновиди санкцій		
Позитивні санкції	Негативні санкції	Санкції з огляду на зміст суспільних вимог
Формальні позитивні санкції — публічне схвалення з боку влади, вручення почесної грамоти, грошової нагороди, нагородження орденами, медалями тощо.	Формальні негативні санкції — покарання, які передбачені законом (штрафи, ув'язнення, арешт, конфіскація майна тощо).	Правові санкції — система передбачених законом покарань і заохочень за певні дії.
		Етичні санкції — система заохочень, зауважень, доган, які виходять із визнаних моральних принципів.
Неформальні позитивні санкції — повага, слава, визнання авторитету, схвалення з боку оточення, у засобах масової інформації тощо.	Неформальні негативні санкції — громадській осуд, вираження незадоволення, відмова підтримувати товариські стосунки тощо.	Сатиричні санкції — насмішки, глузування, яких зазнають люди, що поводяться інакше ніж інші.
		Релігійні санкції — нагороди і покарання, які передбачені системою догматів і вірувань будь-якої релігії за їх порушення.